

Om å arbeide med

årsaker og konsekvenser i samfunnsfag

I samfunnsfag jobber man ofte med å analysere årsaker og konsekvenser. Det er avgjørende å forstå hvorfor noe skjer, og hva det fører til, for å kunne tolke historiske hendelser og samfunnsmessige utviklinger. For eksempel kan vi analysere årsakene til den franske revolusjonen ved å se på både økonomiske faktorer, som statsgjeld, og sosiale faktorer, som bøndernes misnøye.

Klassifikasjon av årsaker

Der er flere måter å klassifisere årsaker på. Noen av dem er:

- 1. Tilstrekkelige og nødvendige årsaker:** En tilstrekkelig årsak er nok i seg selv til å forklare en hendelse. For eksempel, dersom et lands økonomi kolliderer fullstendig, kan dette alene være nok til å utløse en revolusjon. En nødvendig årsak er en årsak som må være til stede, men som kanskje ikke er tilstrekkelig som forklaring på fenomenet. For eksempel, kan spenninger mellom sosiale klasser være en nødvendig årsak til en revolusjon, men ikke tilstrekkelig hvis andre faktorer ikke spiller inn.
- 2. Ytre og indre årsaker:** Ytre årsaker er eksterne påvirkninger, som når en krig utløses av en diplomatisk konflikt mellom land. Indre årsaker relaterer til et individs eller et systems egen utvikling, for eksempel hvordan Sovjetunionens indre politiske spenninger førte til kollaps. Under disse kan vi også finne **push- og pull-faktorer**, faktorer som får folk til å flytte eller unngå noe, «push», eller faktorer som tiltrekker dem, «pull».
- 3. Genealogisk forklaring:** To forskjellige årsaker kan møtes og skape noe nytt, akkurat som to foreldre skaper et nytt barn – derav adjektivet «genealogisk». For eksempel kan vi forklare hvordan industrialiseringen i Europa på 1800-tallet oppstod ved en sammenkobling av teknologisk innovasjon (f.eks. dampmaskinen) og endringer i økonomiske strukturer (f.eks. kapitalisme).
- 4. Genetisk forklaring:** Endringer som stammer fra et fenomens indre utvikling. Et eksempel kan være utviklingen av demokratiet i Hellas, som utviklet seg gradvis som en følge av sosiale og politiske endringer i bystatene.

Forklaringstyper

Det finnes også flere forklaringstyper for årsaker:

- **Motivforklaringer (empatiske eller rasjonelle):** Disse forklarer hendelser ut fra menneskers handlinger og intensjoner. For eksempel kan vi forklare andre verdenskrigs utbrudd som et resultat av Hitlers ekspansjonistiske intensjoner. Utfordringen er at intensjoner ikke alltid er bevisste eller lette å tolke.
- **Kausale eller kontekstuelle årsaker:** Noen hendelser, som naturkatastrofer (f.eks. et jordskjelv), kan forklares kausalt uten menneskelige intensjoner, men i samfunnsvitenskapelige sammenhenger spiller strukturelle faktorer ofte inn. For eksempel kan en sultkatastrofe være et resultat av både dårlig vær og dårlig politisk håndtering, f.eks. den irske potetsykdommen på 1840-tallet.
Der finner vi forklaringer etter forhold: Endringer forklares ut ifra forskjellige samfunnsforhold. Noen bruker den såkalte **SPØK**-modellen, som kan oppgraderes til å hete **PØNSKT**-modellen, med faktorer knyttet til **P**olitikk, **Ø**konomi, **N**atur, **S**osiale forhold, **K**ultur eller **T**eknologi.
- **Utløsende og bakenforliggende årsaker:**

Konsekvenser

På samme måte som årsaker kan konsekvenser kategoriseres. En finner for eksempel

- **Kortvarige, middels varige og langvarige konsekvenser**
- **Hovedkonsekvenser og bieffekter**
- **Konsekvenser etter SPØK- og PØNSKT-modellen**

Husk i alle tilfeller at disse kategoriseringene ikke er «vanntette»: Mange årsaker og konsekvenser kan høre til flere kategorier samtidig, eller være vanskelige å plassere i én bestemt kategori.

Problemer elever møter

Elever kan møte flere utfordringer når de arbeider med årsak og konsekvens:

- **Språklige utfordringer:** Elever kan slite med å forstå komplekse begreper som «strukturelle årsaker» eller «genealogisk forklaring». Et eksempel på dette kan være når elever ikke helt forstår hvordan «industriell revolusjon» omfatter mer enn bare «ny teknologi».
- **Epistemologiske utfordringer:** Mange elever har en tendens til å tenke at årsaker er adskilte og isolerte. For eksempel, når de studerer andre verdenskrig, kan de fokusere for mye på Hitlers handlinger uten å forstå hvordan økonomiske, politiske og sosiale faktorer også spilte en viktig rolle.
- **Personifisering av årsaker:** Elever prioriterer ofte handlingene til enkeltpersoner og overser bredere faktorer. For eksempel kan de si at andre verdenskrig startet «fordi Hitler ville ha krig», uten å ta hensyn til strukturelle faktorer som Versaillestraktatens innvirkning.

- **Lineær forståelse av årsaker:** Elever kan tenke at årsaker alltid er lineære og kumulative. Et eksempel er når elever ser på revolusjoner og tror at de alltid følger et fast mønster, uten å forstå at flere faktorer ofte samhandler på komplekse måter.
- **Uungåelige konsekvenser:** Elever prioriterer ofte handlingene til enkeltpersoner og overser bredere faktorer. For eksempel kan de si at andre verdenskrig startet «fordi Hitler ville ha krig», uten å ta hensyn til strukturelle faktorer som Versailles-traktatens innvirkning.

Lee og Shemilt sine seks stadier av forståelse

På 70- og 80- tallet gjennomførte forskere i Storbritannia, en storskalastudie som samlet data om hvordan skoleelever forstod historie. På bakgrunn av elevintervjuer foreslo Denis Shemilt og Peter Lee en grov skissering av elevenes forståelse av årsaker etter seks progressive stadier:

- 1. Stadium 1 – Immanente årsaker eller narrativ feilslutning:** Elevene forstår årsaker på en overfladisk måte. For eksempel kan de si at første verdenskrig startet «fordi Tyskland invaderte Belgia», uten å utforske de dypere årsakene som alliansesystemet eller imperialistiske ambisjoner.
- 2. Stadium 2 – «Masterårsaken til alt»:** Elever forklarer ofte komplekse hendelser med én enkel årsak. For eksempel kan de si at Holocaust skjedde «fordi Hitler ønsket å utrydde jødene», uten å utforske de bredere politiske og sosiale kreftene som bidro.
- 3. Stadium 3 – Årsaksrekker:** Elevene begynner å se at flere årsaker kan kobles sammen. For eksempel kan de forstå at andre verdenskrig var et resultat av økonomisk depresjon, politiske misnøyer, og en rekke diplomatiske feilgrep, men kan fortsatt tro at krigen var uunngåelig når den først brøt ut.
- 4. Stadium 4 – Nødvendige årsaker:** Elevene ser at flere årsaker kan gjøre noe mulig, men at hendelsen fortsatt kunne ha skjedd annerledes. For eksempel kan de si at den kalde krigen var mulig på grunn av ideologiske forskjeller mellom USA og Sovjetunionen, men at den ikke nødvendigvis var uunngåelig.
- 5. Stadium 5 – Årsaker i kontekst:** Elevene forstår at både strukturelle elementer og menneskelige intensjoner er viktige. For eksempel kan de forstå at Berlinmurens fall ikke bare skyldtes Gorbatsjovs politikk, men også bredere strukturelle endringer i Øst-Europa og folkelige opprør.
- 6. Stadium 6 – Teoretiske konstruksjoner:** På dette nivået forstår elevene at historiske forklaringer avhenger av hvilke spørsmål vi stiller. For eksempel kan vi spørre om hvordan slavehandelen i Atlanterhavet skjedde ut fra økonomiske perspektiver, eller vi kan spørre om menneskelige rettigheter med fokus på ofrene. Våre forklaringsmønstre er også avhengige av våre interesser, våre tenkemåter og de kildene vi har til disposisjon - vår forståelseshorisont.

Hvordan hjelpe elevene

For å hjelpe elevene med å forstå årsaker og konsekvenser bedre, kan vi fremme:

- **Eksplisitt læring av ord og begreper:** For eksempel kan vi forklare forskjellen mellom «nødvendige» og «tilstrekkelige» årsaker i sammenheng med historiske hendelser.
- **Bruk av kontrafaktuell tenkning:** For eksempel kan vi diskutere hva som kunne ha skjedd dersom Tyskland ikke hadde invadert Polen i 1939.
- **Bruk av kontekst:** Det er viktig å forklare hvordan kontekst påvirker hendelser. For eksempel kan vi utforske hvordan den økonomiske depresjonen på 1930-tallet påvirket utviklingen av totalitære regimer.
- **Diskusjon av epistemologiske spørsmål:** Vi kan diskutere med elevene hvordan vi vet hva som er årsaker i historien, og hvordan vi kan vurdere hvilke kilder som gir pålitelige svar. For eksempel kan vi vurdere hvordan ulike historikere har tolket årsakene til den amerikanske borgerkrigen.

